

Jurík, Mirón

[Kovár, Branislav. *Síla zániku: kolapsy starovekých a stredovekých spoločností*]

Graeco-Latina Brunensia. 2021, vol. 26, iss. 2, pp. 283-285

ISSN 1803-7402 (print); ISSN 2336-4424 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/GLB2021-2-17>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/144599>

License: [CC BY-SA 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/)

Access Date: 24. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Kovár, Branislav. (2020). *Sila zániku. Kolapsy starovekých a stredovekých spoločností.* (257 p.). Bratislava: Premedia. ISBN 978-80-8159-896-8.

Mirón Jurík

Branislav Kovár, pracovník AU SAV, je nie len známy v odbornej, ale vďaka svojej participácii na projekte HistoryWeb.sk (HistoryLab.sk) aj v širšej laickej verejnosti. Je autorom a editorom viacerých publikácií doma i v zahraničí venujúcich sa dobe laténskej a kolapsom pravekých a starovekých kultúr. Práve v publikácii *Sila zániku* Kovár zhrňuje svoje poznatky o kolapsoch získané štúdiom literatúry, ale aj terénnymi výskumami na Prednom východe a v mezoamerickej oblasti. Autor vo svojom diele najprv predstavuje mysliteľov, ktorí sa venovali pádu rôznych ríš a spoločností, alebo sa celkovo sústredili na fenomén zániku a transformácie (Gibbon, E.; Spengler, O.; Tainter, J. A.; Diamond, J.; Yoffee, N.), pričom nevynecháva ani českých a slovenských bádateľov, venujúcich sa v poslednom období týmto otázkam vo svojich monografiách a zborníkoch Bárta, M. (2016); Bárta, M. & Kovár, M. (Eds.). (2011); Kovár, B. & Ruttkay, M. (Eds.). (2019). Vo svojom diele autor mnoho čerpá práve z myšlienok Taintera, Daimonda a Bárta, treba ale uznať, že k nim pristupuje náležite a kriticky. Príkladom môže byť Jared Diamond, ktorý v prípade kolapsov civilizácií častokrát absolutizuje environmentálne príčiny zánikov komplexných spoločností. Nepochybne ide o významné, ale mnohokrát nie jediné faktory, vedúce k zániku istého spoločenstva. Kovár poukazuje na viacero prípadov, keď spoločnosť a hlavne jej elity vďaka včasnému identifikovaniu blížiacej sa environmentálnej katastrofy, dokázali zmierniť jej dopady, prispôsobiť sa novým podmienkam a vďaka tomu prežiť a oddialiť zánik (napr. harrapská kultúra). Naopak, poukazuje aj na skutočnosť, keď to spoločnosť a jej elity nedokázali (napr. zánik vikingského osídle-

nia v Grónsku a neschopnosť Vikingov priučiť sa od Inuitov, ktorí v danom regióne aj v zhoršených podmienkach prežili). Predtým než sa autor venuje konkrétnym spoločnostiam, sústreďuje pozornosť na samotnú terminológiu, hlavne na pojmy kolaps a civilizácia. Pri definovaní civilizácie v zásade vychádza z 10 bodovej koncepcie V. G. Childeho, doplnenej o spektrum civilizačných znakov určených M. Bártom (2016) a J. Macháčkom (2013). Pri definovaní kolapsu popisuje rôzne zmeny, ktoré ho sprevádzajú, pričom ako kolaps chápe proces, v ktorom práve tieto zmeny prebiehajú a vyúsťujú k zániku. V príčinách katastrof a kolapsov charakterizuje 4 základné faktory. Environmentálne príčiny spôsobené človekom, vyčerpaním zdrojov, zmenou klímy, katastrofami, chorobami, ale aj limitmi geografie. Ďalej ide o rozpad komplexnosti určený zlým vedením, vojnami, neprimeranou veľkosťou a ekonomickými faktormi. V malej miere sa dotýka aj iracionálnych faktorov, skrz ktoré si mnohé staroveké spoločnosti pokúšali vysvetliť úpadok, prípadne ho aj ich pomocou riešiť, čo mohlo byť kontraproduktívne (napr. snaha obyvateľov Veľkonočného ostrova riešiť krízovú situáciu intenzívnejšou stavbou sôch). A napokon ako príčinu zániku je možné vidieť aj faktory, ktoré viedli k rozkvetu. Ako príklad je daná Rímska ríša a jej armáda, ktorá v časoch expanzie bola ekonomickým prínosom, zatiaľ čo v neskoršom období predstavovala obrovskú ekonomickú záťaž. V kapitole *Kolapsy vo svete* sa už autor venuje kolapsu na príklade konkrétnych historických spoločností a štátov. Pozornosť sa postupne sústreďuje na staroveký Egypt (Stará ríša), Novoasýrsku ríšu, Spartu, keltskú civilizáciu v Európe, Veľkú Moravu, civilizáciu Mayov,

obyvateľstvo Veľkonočného ostrova a na vikinské osídlenie Grónska. Každému civilizačnému okruhu je venovaný krátky historický exkurz, ktorý čitateľovi približuje základné vývojové tendencie a hospodársku, ekonomickú a politickú bázu, ktorá viedla k vrcholu moci skúmanej komplexnej spoločnosti. Následne autor prezentuje viaceré možné dôvody, ktoré vplývali na úpadok politickej moci, ekonomiky a viedli k zníženiu životnej úrovne. Zároveň zdôrazňuje, že ako príčiny kolapsu by sme mali vnímať celý súbor týchto faktorov hromadiacich sa v spoločnosti aj v dlhšom časovom horizonte. Rozsiahlejšia kapitola je venovaná úpadku a zániku Západorímskej ríše. Kovár sa okrem krátkeho historického exkurzu zaoberá aj najznámejšími mýtmi o úpadku Rímskej ríše (otrava olovom, kresťanstvo, absencia otrokov, absolutizovaný vplyv barbarov). Odbornej komunite nie je nutné tieto veci vyvracať, ale vzhľadom na skutočnosť, že publikácia je určená aj laickej verejnosti, treba oceniť autorovu snahu, venovať priestor aj týmto v spoločnosti doposiaľ rozšíreným názorom. Následne je pozornosť sústredená na príčiny politickej a ekonomickej moci rímskeho štátu, ale aj na postupný úpadok, infláciu, klimatické zmeny a epidémie (antonínovský mor, Cypriánov mor, Justiniánov mor – v kontexte Byzantskej ríše). Práve tie spolu s barbarským tlakom výrazne prispievali ku konečnému zániku Západorímskej ríše. V kapitole Štyri spoločnosti, ktoré prežili kolaps sa autor zamýšľa nad spoločnosťami, ktoré prežili krízové situácie, a tým, čo bolo príčinou ich prežitia. Pozornosť je venovaná harappskej kultúre a jej postupnej transformácii, faraónom Novej ríše a ich vysporiadaniu sa s tzv. morskými národmi a problémami environmentálneho charakteru, Byzantskej ríše, ale aj kríze stredovekej spoločnosti 14. storočia a morovej epidémii. V záverečnej kapitole Branislav Kovár sumarizuje príčiny kolapsov a poukazuje na ich rôznorodosť, postupnosť, ale aj súčinnosť v určitom čase a priestore. Zároveň

upozorňuje, že tak ako staroveké a stredoveké spoločnosti čelili demografickým problémom, nedostatkom surovín, epidémiami, zlyhaniam elit a v neposlednom rade environmentálnym katastrofám a klimatickým zmenám, rovnako tomu v súčasnosti čelíme aj my. Rovnako ako Rímska ríša narazila na limity zmysluplnosti rozširovania svojich hraníc, môže svoje limity dosiahnuť dnešná spoločnosť v ekonomike. Príčinou mnohých krízových situácií v minulosti boli klimatické zmeny, na ktoré však spoločnosť niekedy vedela pružne reagovať a prispôbiť sa novým podmienkam. Na druhej strane súčasné klimatické zmeny a mieru bezprecedentného zásahu človeka do životného prostredia s budúcimi dôsledkami nie sme plnohodnotne schopní odhadnúť a ani s ničím v našej minulosti porovnať. Autor pri záverečnom hodnotení ale upozorňuje, že na rozdiel od Taintera a Daimonda si netrúfa určiť, či našu súčasnú spoločnosť čaká kolaps. A hoci zdôrazňuje, že historici a archeológovia nie sú proroci, a každý kolaps komplexnej spoločnosti má svoje špecifiká, historické udalosti nám predsa môžu pomôcť predvídať a priniesť ponaučenie k podobným výzvam, akým čelíme aj my v súčasnosti. Naši predkovia totiž už zažili ekonomické úpadky, vojny, klimatické zmeny, choroby a morové epidémie, vyťaženie surovín a ekologické katastrofy. Tie mohli viesť ku kolapsu, alebo slovami M. Bártu, k transformácii a odstráneniu nefunkčných zložiek systému, ktorý pripravil pôdu pre nový reštart.

Z hľadiska obsahového sa práci dá vyčítať málo. V prípade zániku Rímskej ríše autor mohol venovať väčšiu pozornosť štruktúrnym zmenám fungovania rímskej spoločnosti, hlavne kolonátu, inštitúcií patrocinia, kuriálov a úpadku mestskej civilizácie, ale aj nástupníckym štátom, ktoré sa stávajú nositeľom rímskych tradícií. Kolapsy niektorých spoločností sa mohli vymeniť za zaujímavejšie a známejšie príklady, resp. mohla sa im venovať pozornosť navyše (napr. III. dynastia urská, Chetitská ríša

a Minojská kultúra). Na viacerých miestach sa v súvislosti s Cypriánovým morom objavuje nedopatrenie a evidentne preklep v určení časového rozhrania (249–242 po Kr.), pričom správne to má byť (249–262 po Kr.). Práca Branislava Kovára je však určite hodnotným dielom, ktoré v slovenskom prostredí vo svojom monografickom spracovaní doposiaľ chýbalo. Sila zániku nepochybne čitateľa prinúti premýšľať nad mi-

nulosťou, ale aj prítomnosťou, čo je určite najväčšou hodnotou, ktorú táto publikácia prináša. V závere knihy sa nachádza bohatý poznámkový aparát, umožňujúci prípadným záujemcom sa hlbšieho ponoriť do štúdia konkrétnych tém a kolapsov. Kniha je písaná čitateľným a zrozumiteľným spôsobom a je vhodná ako pre odborníkov, tak aj pre laickú verejnosť, ktorá sa zaujíma o dejiny.

Mgr. Mirón Jurík / 466660@mail.muni.cz

Department of Classical Studies
Masaryk University, Faculty of Arts
Arna Novaka 1, 602 00 Brno, Czech Republic



This work can be used in accordance with the Creative Commons BY-SA 4.0 International license terms and conditions (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/legalcode>). This does not apply to works or elements (such as image or photographs) that are used in the work under a contractual license or exception or limitation to relevant rights.